SEXTIL PUŞCARIU. THE LINGUISTIC UNITY AT THE ROMANIANS

Monica Ghiţă (Stoica)
PhD Student, University of Bucharest

Abstract: At the first International Congress of Linguists in The Hague in 1928, the governments of the civilized states were asked to start developing National Linguistic Atlases in order to create a Worldwide Language Map. In Romania, the works for the realization of the Romanian linguistic atlas had begun since the establishment in Cluj in 1919 by the linguist Sextil Puşcariu of the Romanian Language Museum. Article "Sextil Puşcariu. The linguistic unity at the Romanians" highlights the methods used in the research and the difficulties encountered on the field for the realization of the Romanian linguistic atlas, but also the particularities of the Romanian linguistic research resulting from the study of the manuscripts of the conferences held at Radio Romania by the linguist Sextil Puşcariu between 1932-1937.

Keywords:linguistic atlas, questionnaire, linguistics, radio manuscripts, Sextil Puşcariu.

Introducere

Apariţia radioului public în România, la 1 noiembrie 1928, a însemnat deschiderea căii spre comunicare, cunoaştere, educare şi divertisment la nivel naţional. De la microfonul Radiodifuziunii Române au răsunat, în perioada interbelică, cele mai importante voci ale culturii şi ştiinţei din România. Una dintre vocile auzite la radio a fost şi cea a lui Sextil Puşcariu[1] care, în anii '30 ai secolului trecut, a susţinut mai multe conferinţe pe teme cultural-lingvistice între care se remarcă *Hărţile graiului*[2], conferinţă susţinută în 1932 şi *Atlasul linguistic român*[3], în 1937. Prin aceste două conferinţe existente în Arhiva Scrisă a Societăţii Române de Radiodifuziune[4], Sextil Puşcariu a dezvăluit publicului ascultător modalităţile de realizare a *Atlasului lingvistic român*, dar şi dificultăţile întâmpinate pe parcursul cercetării în teren.

Secolul al XIX-lea, remarca Sextil Puşcariu, a fost dominat în lingvistică de metoda istorică, fapt ce a dus la studierea evoluţiei limbilor şi a raporturilor "de înrudire între diferite familii şi grupuri de limbi", iar metodei istorice i s-au datorat "operele fundamentale şi marile descoperiri pe teren lingvistic din veacul trecut" (sec. al XIX-lea – n.n.).

Acest fapt a dus la decizia luată cu prilejul primului *Congres Internaţional al Lingviştilor* de la Haga, din 1928, de a solicita guvernelor statelor civilizate să înceapă să elaboreze *Atlase lingvistice naţionale* din care să se alcătuiască *Mapa mondială a limbilor vorbite în zilele noastre*"[5].

---

[1]Sextil Puşcariu (1877-1948), lingvist, filolog, prof. univ. la Cluj-Napoca, membru al Academiei Române. S-a remarcat ca fondator al *Muzeului Limbii Române* din Cluj, în 1919, instituţie ce poartă astăzi numele de *Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu",* dar şi ca fondator şi coordonator al revistei *Dacoromania*. Între lucrările sale de o mare valoare ştiinţifică, la loc de cinste se situează iniţierea şi coordonarea *Atlasului lingvistic român*.

[2]PUŞCARIU, Sextil.*Hărţile graiului*, conferinţă din 02 dec.,1932. În: Arhiva S.R.R., dosar nr. 11/1932, 10 file dactilo.

[3]PUŞCARIU, Sextil.*Atlasul linguistic român*, în emisiuneaUniversitatea Radio, din 27 mai, 1937. În: Arhiva S.R.R.,dosar nr. 9/1937, 6 file dactilo., cu iscălitura de identificare a autorului.

[4] În note figurează cu prescurtarea: Arhiva S.R.R.

[5] PUŞCARIU, Sextil.*Hărţile graiului*,. În *Op. cit.*, fila 1.

BDD-V4824 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:10:41 UTC)

În privinţa începerii pregătirilor pentru realizarea *Atlasului lingvistic român*, Sextil Puşcariu atragea atenţia că lingviştii români au fost cu un pas înaintea deciziei luate la Congresul Internaţional al Lingviştilor de la Haga. La noi, demersurile au început de la momentul înfiinţării *Muzeului Limbii Române*[6]din Cluj în 1919, instituţie sub ale cărei auspicii avea să se realizeze, mai târziu, *Atlasul lingvistic român* sub îndrumarea lui Sextin Puşcariu.

***Atlasul Lingvistic român*. Metode folosite în cercetare.**

Având ca model *Atlasul lingvistic al Franţei* şi metodele de cercetare elaborate la sfârşitul secolului al XIX-lea de lingvistul francez Jules Gilliéron[7], Sextil Puşcariu a analizat posibilitatea de a realiza "o hartă a graiului" şi în România. Prin "hartă a graiului" se înţelegea o proiectare pe hărţi a cuvintelor unei limbi "cu toate variaţiunile lor de pronunţare, cu sensurile lor, deosebindu-se de la regiune la regiune, cu nenumăratele modificări pe care le suferă când se unesc cu alte cuvinte spre a alcătui o frază"[8].

În teorie, realizarea unei hărţi a graiului era posibilă şi uşor realizabilă, fapt constatat de Sextil Puşcariu. Metodele de cercetare aplicabile realizării unui astfel de demers ştiinţific erau aproape matematice: "Se alcătuieşte un chestionar cuprinzând un număr de cuvinte şi de fraze caracteristice. Cu acest chestionar se duce un anchetator într-un număr de localităţi răspândite pe tot teritoriul unei limbi şi însemnează cât mai exact răspunsurile primite. Răspunsurile obţinute pentru fiecare chestiune se însemnează pe câte o hartă, în dreptul fiecărei localităţi cercetate"[9].

"Pe tot teritoriul unei limbi" însemna în ţara acesteia şi oriunde se vorbea respectiva limba, în cazul nostru, româna.

Pentru demararea cercetării, două lucruri erau fundamentale: chestionarul şi echipa de specialişti. Chestionarul românesc nu trebuia să difere foarte mult de chestionarele celorlalte ţări romanice, deoarece "atlasul nostru trebuia să fie o întregire a marelui *Atlas romanic*, dar care trebuia, înainte de toate să ţină seama de împrejurările speciale de la noi. O simplă traducere în româneşte a chestionarului francez sau italian şi o imitare a metodelor adoptate în Apus n-ar fi dat, desigur, rezultatele dorite"[10].

Pentru realizarea anchetelor lingvistice, *Muzeul Limbii Române* i-a trimis în teren pe cei mai buni specialişti: profesorii Sever Pop[11] şi Emil Petrovici[12], ambii cu studii la Paris. Sever Pop era conferenţiar la Universitatea din Cluj, iar Emil Petrovici, profesor la aceeaşi Universitate. Dacă Emil Petrovici era un reputat specialist în fonetică experimentală, Sever Pop se specializase în geografie lingvistică, la Paris, chiar sub îndrumarea lui Jules Gilliéron şi i-a însoţit "în anchetele lor pe teren în diferite ţări romanice pe cei ce pregătesc Atlasele lingvistice ale Italiei, Elveţiei şi Cataloniei"[13].

Cu doi specialişti de prim rang, *Muzeul Limbii Române* începea cea mai amplă cercetare în teren al cărei scop era să dea imaginea limbii române pe teritoriul României şi dincolo de graniţe, în zonele locuite de români.

---

[6]Instituţie fondată în 1919 şi condusă de lingvistul Sextil Puşcariu. Din 1949 devine *Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară* din Cluj-Napoca, iar din 1990, i-a fot atribuit şi numele ctitorului său, devenind *Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu",* denumire sub care funcţionezaă şi în prezent.

[7]Lingvist şi dialectolog elveţiano-francez (1854-1926), creatorul *geografiei lingvistice* ca disciplină. Aproape jumătate de secol a predat dialoectologie la Paris. Lucrarea sa de referinţă rămâne *Atlasul Lingvistic al Franţei* publicat între 1902-1910.

[8] PUŞCARIU, Sextil.*Hărţile graiului*,. În *Op. cit.*, fila 1.

[9]*Ibidem.*

[10]*Ibidem*, fila 3.

[11] Din 2012, membru post-mortem al Academiei Române.

[12] Membru titular al Academiei Române din 1948.

[13] PUŞCARIU, Sextil.*Hărţile graiului*,. În *Op. cit.*, fila 2.

BDD-V4824 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:10:41 UTC)

Un principiu de bază al şcolii lui Jules Gilliéron era ca un singur anchetator "să cutreire cu acelaşi chestionar toată ţara". Pentru numărul întrebărilor chestionarului românesc şi al satelor ce urmau să facă obiectul cercetării, acest lucru era aproape imposibil de realizat. Ar fi necesitat foarte mult timp şi resurse, iar cei doi cercetători români aflaţi în teren făceau toată munca de cercetare, voluntar.

Astfel, lingviştii români au conceput o anchetă dublă, bazată pe două chestionare diferite, în locuri diferite. Pentru a obţine "un fel de fotografie instantanee a graiului uzual", echipa de lingvişti coordonată de Sextil Puşcariu a conceput "un chestionar normal" alcătuit din 2200 de întrebări referitoare la cele mai uzuale cuvinte ale limbii şi "un chestionar dezvoltat" cuprinzând 4800 de întrebări "referitoare la toate aspectele vieţii".

Chestionarul normal i-a fost încredinţat lui Sever Pop. Acesta avea de cutreierat 300 de sate, iar comunele, cu satele aferente, erau situate la distanţe de 30-40 de kilometri una faţă de cealaltă.

Chestionarul dezvoltat i-a revenit lui Emil Petrovici. Acesta avea de efectuat anchete în 80 de sate, altele decât cele atribuite lui Sever Pop. Distanţa dintre localităţile cercetate era mult mai mare, de 100 de kilometri. "Chestionarul dezvoltat" urmărea cuvinte mai puţin uzuale, diferiţi termeni tehnici, anumite construcţii gramaticale, iar pentru răspunsuri erau vizate persoane de sexe şi vârste diferite şi de diferite condiţii sociale. Lingviştii români au ales această metodă de cercetare cu două chestionare, în paralel, pentru ca anchetele să nu dureze foarte mulţi ani şi să se completeze una pe cealaltă.

Inspiraţi de cercetătorii italieni şi elveţieni, cercetătorii români au dat o importanţă deosebită datelor etnografice şi folclorice şi au folosit în teren aparatul de fotografiat. Pe lângă acesta, cercetarea românească a introdus şi aparatul de filmat, aşa încât particularităţile cercetării noastre au fost ancheta dublă şi aparatul de filmat, folosit ca suport de lucru. Acesta din urmă le-a fost de mare ajutor cercetătorilor, ei reuşind să redea perfect, prin film, ceea ce nu se putea reda în cuvinte: "Astfel avem filme pentru *a meliţa*, *a prinde un roi*, *a scărmăna lâna* etc"[14].

Chiar şi cu aceste două elemente specifice cercetării româneşti, în cazul României, situaţia din teren avea să creeze o serie de dificultăţi cercetătorilor.

Dificultăţile întâmpinate în realizarea *Atlasului lingvistic român*

Deşi, în teorie, realizarea unui atlas lingvistical României nu părea deloc complicată pentru specialişti, în practică, un astfel de demers ştiinţific s-a dovedit a fi o activitate laborioasă şi cu multe dificultăţi întâmpinate pe parcursul anchetelor. Ceea ce în alte ţări a fost uşor de aplicat în cercetarea din teren, în România s-a dovedit a fi aproape imposibil de pus în practică.

În ţări precum Franţa şi Italia deosebirile între dialecte erau foarte mari, încât cercetătorilor aflaţi în teren le-a fost la îndemână să completeze chestionarele şi să obţină răspunsuri la întrebările formulate. Sextil Puşcariu avea să remarce că, din cauza deosebirilor dialectale, în Italia, un napolitan nu se putea înţelege, în dialect, cu un veneţian. Acelaşi lucru se întâmpla şi în Franţa, unde dialectele erau diferite între ele, dar şi faţă de limba literară.

În aceste condiţii, cercetătorii francezi şi italieni aveau o principală misiune în realizarea anchetelor: să caute subiecţi care cunoşteau şi dialectul, şi limba literară "şi să-i pună să traducă în dialect cuvântul sau fraza rostită de anchetator în franceza sau italiana literară. La noi, în România, deosebirile între dialecte şi ale acestora faţă de limba literară sunt prea mici, încât să fie posibil acest fel de anchetare."[15]

[14] PUŞCARIU, Sextil.*Hărţile graiului*,. În *Op. cit.*, fila 7.
[15] *Ibidem*, fila 3.

BDD-V4824 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:10:41 UTC)

Spre deosebire de lucrările lingvistice din ţările menţionate, în România anchetele se desfăşurau exclusiv în mediul rural "ceea ce răspunde unei voinţe precise de a culege mărturii lingvistice neinfluenţate de limba literară"[16].

Pentru a evidenţia că, ceea ce s-a aplicat anchetelor realizate în alte ţări, nu se putea aplica în ancheta lingvistică românească, Sextil Puşcariu a dat ca exemplu substantivul "braţ". Dacă cercetătorul Sever Pop, responsabil de "chestionarul normal", ar fi întrebat cum se spune, regional, la "braţ", pe tot cuprinsul României răspunsul ar fi fost acelaşi: "braţ". Întrebând indirect, adică arătând spre respectiva parte a corpului, fără să o numească, în aproape toate cele 200 de localităţi anchetate răspunsul a fost "mână". S-a constatat că oamenii de la sate îl foloseau pe "braţ" doar în locuţiuni precum "ia copilul în braţe" sau "un braţ de fân".

Prin urmare, dacă şi la noi s-ar fi utilizat în anchetă metoda directă, ca în Franţa şi Italia, întrebarea n-ar fi făcut decât să sugereze răspunsul. "Braţ" exista în limbă, era cunoscut în punctele anchetate, dar întrebuinţat cu alt înţeles. Astfel, harta alcătuită pe baza întrebărilor directe ar fi dat o imagine falsă despre înţelesul cuvântului "braţ".

Au fost şi cuvinte care au dat rezultate neaşteptate din punct de vedere geografic, aşa încât, ceea ce părea nesemnificativ, a schimbat cursul anchetei. Un exemplu în acest sens este substantivul "nas". În ancheta din "chestionarul normal", ce viza cuvintele uzuale, s-a crezut că "nas" este cunoscut pretutindeni şi nu prezintă interes pentru anchetă, însă a produs o reală surpriză. Într-o zonă întinsă din nordul Transilvaniei s-a constatat că "nari", vechea formă de plural pentru "nară", era folosită în loc de "nas".

Alte dificultăţi întâmpinate în timpul anchetelor au fost legate de dorinţa unor intelectuali de a fi elevaţi în exprimare sau a unor ţărani de a vorbi ca la oraş. Intelectualii satelor (preoţi, învăţători etc) încurcau uneori anchetele, încercând să-i corecteze pe ţăranii intervievaţi: "Şi mai grav e că intelectualii satelor se amestecă în anchetă şi dintr-un sentiment de fals patriotism local vor să îndrepte "greşelile" ţăranului, găsind că nu vorbeşte destul de frumos"[17].

Cercetătorii aflaţi în teren aveau grijă să nu-şi obosească subiecţii în timpul anchetelor. Ţăranii nu erau obişnuiţi să răspundă cu orele la mii de întrebări şi, din când în când, se impuneau pauze în care aceştia îşi aprindeau pipa sau beau câte un pahar cu vin. Au existat şi situaţii în care intervenea plictiseala sau indiferenţa faţă de anchetă pentru cel intervievat. Pe parcursul cercetărilor, profesorului Sever Pop i s-a întâmplat să ducă rapid ancheta până la întrebarea cu numărul 400, moment în care "subiectul şi-a aprins pipa pe care n-a mai fost chip să i-o scoată din gură. Atunci a trebuit să arunce tot materialul cules şi să caute alt subiect, care nu altera sunetele din pricina pipei strânse între dinţi"[18].

Extrem de importat pentru obţinerea unor rezultate foarte bune pe parcursul cercetării era ca subiecţii aleşi să aibă o dicţie foarte bună, pentru ca sunetele să nu fie alterate de o pronunţie defectuoasă. La fel de important era ca aceştia să nu încerce să vorbească "ca la oraş", ci aşa cum vorbeau dintotdeauna.

Un alt element de dificultate în realizarea cercetării a fost suspiciunea afişată de autorităţile locale. Acestea se temeau că, sub pretextul anchetelor lingvistice, se făcea, de fapt, un control al activităţii lor.

Concluzii.

[16] CUGNO, Federica. „Legături între *Atlante linguistico italiano* şi *Atlasul lingvistic român*", p. 3 [online], [accesat la: 30.04.2019]. Disponibil la www.diacronia.ro/indexing/details/A13524/pdf

[17] PUŞCARIU, Sextil.*Hărţile graiului*,. În *Op. cit.*, fila 8.
[18] *Ibidem,* fila 9.

BDD-V4824 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:10:41 UTC)

Din analiza conferinţelor radiofonice ale lui Sextil Puşcariu se poate concluziona că realizarea *Atlasului lingvisticromân* a fost foarte dificilă, deoarece deosebirile dintre dialecte şi ale acestora faţă de limba literară erau atât de mici, încât au îngreunat foarte mult ancheta cercetătorilor români.

Deşi a ţinut cont de cercetările întreprinse în celelalte ţări romanice, cercetarea românească a avut două particularităţi distincte: ancheta dublă şi aparatul de filmat folosit ca suport de lucru.

Hărţile lingvistice realizate au dat imaginea unitară a limbii române, atât în România, cât şi în teritoriile din afara ţării locuite de români, au oferit date etnografice şi folclorice preţioase, dar şi deducţii de natură istorică în privinţa anumitor cuvinte.

Cercetarea pentru realizarea *Atlasului lingvisticromân* s-a desfăşurat între 1930 şi 1937, timp în care s-au obţinut peste un milion de răspunsuri primite în cele 380 de localităţi cercetate. Prin *Atlasul lingvisticromân,* cercetătorii de la *Muzeul Limbii Române* din Cluj, coordonaţi de lingvistul Sextil Puşcariu, au demonstrat, în anii ’30 ai secolului trecut, că românii vorbeau aceeaşi limbă în toate teritoriile locuite de ei şi care le aparţineau şi că unitatea de limbă şi de neam a rămas neclintită, indiferent de ocupaţiile străine care au încercat acapararea teritoriilor româneşti şi asimilarea populaţiei băştinaşe până la Marea Unire din 1918.

Pentru a sublinia unitatea lingvistică la români, Sextil Puşcariu îşi încheia, în 1937, conferinţa radiofonică *Atlasul linguistic român* cu următoarea frază: “Pentru dezvoltarea limbii române, Carpaţii, pe culmile cărora trecea graniţa nefirească politică, erau, pur şi simplu, inexistenţi: poporul român a fost unul şi acelaşi pretutindeni înainte de Unirea de la 1918, precum va fi în toate veacurile de aici înainte”[19].

BIBLIOGRAPHY

Documente de arhivă

PUŞCARIU, Sextil.*Hărţile graiului*, conferinţă din 02 dec.,1932. În: Arhiva S.R.R., dosar nr. 11/1932, 10 file dactilo.

PUŞCARIU, Sextil.*Atlasul linguistic român*, în emisiunea*Universitatea Radio,* din 27 mai, 1937. În: Arhiva S.R.R.,dosar nr. 9/1937, 6 file dactilo., cu iscălitura de identificare a autorului.

Bibliografie online

Arhivele SRR. În Societatea Română de Radiodifuziune [online], [accesat la:03.05.2019]. Disponibil la http://www.srr.ro

CUGNO, Federica. „Legături între *Atlante linguistico italiano* şi *Atlasul lingvistic român*”, 8 p. [online], [accesat la: 30.04.2019]. Disponibil la ww.diacronia.ro/indexing/details/A13524/pdf

[19] PUŞCARIU, Sextil.*Atlasul linguistic român*,. În *Op. cit*, fila 6.

BDD-V4824 © 2019 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:10:41 UTC)